

Η κληρονομιά των Sykes – Picot 100 χρόνια μετά:

από την δόμηση της Μέσης Ανατολής στην αποδόμησή της;

Πάνος Κουργιώτης*

Όταν ο Sharif της Μέκκας, Χουσεΐν, κήρυξε μαζικό τζιχάντ τον Ιούνιο του 1916, καλώντας τους Άραβες της χερσονήσου, του Ιράκ και της Εύφορης Ημισελήνου σε ξεσηκωμό κατά της «άπιστης» κυβέρνησης των Νεότουρκων, διάβαινε εν γνώσει του τον δικό του Ρουβίκωνα: εκείνος ο παλιός κόσμος δε θα ήταν ποτέ πια ο ίδιος, αφού η διάρρηξη των δεσμών μεταξύ των δύο κύριων εθνοτικών συνιστωσών του ηγετικού μουσουλμανικού millet, ενεργοποίησε την διαδικασία πολιτικής χειραφέτησης των Αράβων από τους Οθωμανούς κυριάρχους τους.

* Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΠΑΜΑΚ

Ωστόσο αυτό που δεν γνώριζε ήταν, ότι μόλις λίγες ημέρες πριν (19 Μαΐου) τόσο οι Βρετανοί, όσο και οι Γάλλοι δια των αντιπροσώπων τους Sykes και Picot αντίστοιχα, είχαν προβεί σε μυστικές διαπραγματεύσεις μεταξύ τους με αντικείμενο τη νομή των αραβόφωνων, οθωμανικών εδαφών, μετά από μία πιθανή συντριβή της αυτοκρατορίας. Επομένως, επί ποιών ακριβώς θα ηγεμόνευε ο μετέπειτα «βασιλιάς της Χετζάζης» και ποιά θα ήταν η μεταπολεμική μορφή της αραβικής πολιτικής χειραφέτησης¹; Μήπως αυτή μιας νέας σχέσης εξάρτησης από τις δυνάμεις της Entente; Εν πάση περιπτώσει, οι Sykes – Picot με τις παρασκηνιακές τους μεθοδεύσεις δημιούργησαν τη σύγχρονη Μέση Ανατολή, όπως την αναγνωρίζουμε σήμερα στους χάρτες. Αρχικά ως προτεκτοράτα εντός του συστήματος Εντολών της Κοινωνίας των Εθνών και στη συνέχεια ως ανεξάρτητα κράτη, οι νέες οντότητες επέδειξαν μία αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα στον χρόνο, παρά τα πλείστα εσωτερικά τους προβλήματα, τους μεταξύ τους ανταγωνισμούς και τους συχνούς πολέμους με το Ισραήλ. Μόνη (και τραγική) εξαίρεση υπήρξε η Εντολή της Παλαιστίνης, που απλώς «σβήστηκε από τον χάρτη», αλλά αυτή είναι μία περίπτωση, που δεν εμπίπτει στην εδώ ανάλυσή μας.

Σήμερα, περίπου εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της μυστικής συμφωνίας, οι κρατικοί δρώντες της Μέσης Ανατολής προετοιμάζονται για την αποφράδα μεν, γενέθλιο δε επέτειο – συνώνυμο της προδοσίας της Δύσης, εν μέσω συνθηκών αποδόμησης δύο εξ' αυτών: της Συρίας και του Ιράκ. Υπαρξιακής σημασίας ερώτημα για τα κράτη αυτά παραμένει το αν θα καταφέρουν να συμπληρώσουν εκατό χρόνια ζωής ως ενιαίες οντότητες ή αν τελικά θα υποδεχτούν την επέτειο της χάραξης των συνόρων ως failed states. Και τα δύο (Γαλλική Εντολή της Συρίας 1920 – 1946 και Βρετανική Εντολή του Ιράκ 1920 – 1930) κληρονόμησαν από τους αρχιτέκτονες της σύγχρονης Μέσης Ανατολής το πρόβλημα της διοίκησης ανομοιογενών εθνικά και θρησκευτικά πληθυσμών, καθώς και τα αυτοκρατορικά εργαλεία διαχείρισης του προβλήματος αυτού. Πολύ απλά, οι δημιουργοί της Συρίας και του Ιράκ, έπραξαν αυτό για το οποίο τους ανατέθηκαν οι Εντολές: δίδαξαν στους κυβερνώνμενους πως να κυβερνήσουν και τους ανέθεσαν την ευθύνη της βιωσιμότητας των κρατών τους². Ό,τι ακριβώς έπραξαν εκ νέου και οι Αμερικανοί στην περίπτωση των μη προνομιούχων σιιτών του Ιράκ, μετά την εισβολή τους το 2003.

Δεκαετίες μετά το 1916, τα – ελεγχόμενα από μειονότητες – μπασθικά καθεστώτα προσπάθησαν να «παγώσουν» τις προνεωτερικές διαιρέσεις των κοινωνιών τους, μέσω του ριζοσπαστικού αραβικού εθνικισμού και μιας αυταρχικά επιβαλλόμενης, εκκοσμίκευσης και ανεξιθρησκίας, ωστόσο γρήγορα παλινδρόμησαν προς τις αποικιακές πολιτικές του Μεσοπολέμου. Επρόκειτο άραγε για μια νοσταλγία του ιμπεριαλισμού, που τόσο κατακεραύνωσαν οι Παναραβιστές; Οι δυνάμεις καταστολής που συγκρότησαν οι Γάλλοι στη Συρία (Troupes Speciales du Levant), στρατολογώντας Κιρκάσιους, Αρμένιους, Αλαουίτες, Δρούζους και Κούρδους ή τα βρετανικά παραστρατιωτικά τάγματα (Iraq Levies), που απαρτίζονταν από Τουρκμένους, Κούρδους και κυρίως μονοφυσίτες Ασσύριους, από πολύ νωρίς δηλητηρίασαν την διαδικασία εθνικής συγκρότησης, δημιουργώντας μια επικίνδυνη παράδοση ρεβανσισμών μεταξύ των κοινοτήτων, εντάσεων μέσα στους εθνικούς στρατούς και προσκόλλησης στη σχέση ως μέσου προστασίας των πληθυσμών. Ειδικά κατά το διάστημα από την επιβολή του εμπάργκο στο Ιράκ το 1991 έως την πτώση του Σαντάμ, εξαυλώθηκε κάθε έννοια εθνικής ενότητας στην χώρα³, ενώ σε λιγότερο από μία δεκαετία θα ερχόταν και η σειρά της Συρίας. Έτσι λοιπόν σήμερα, οι σιιτικές, κουρδικές, ακόμη και χριστιανικές – στην περίπτωση των Ιρακινών χαλδαίων⁴– πολιτοφυλακές, χρησιμοποιούνται από την Δαμασκό και τη Βαγδάτη με αμείωτη ένταση ενάντια σε ένα συρφετό από ένοπλες συνιτικές ομάδες, διασπασμένες και αυτές ως προς τα κίνητρα ή την ιδεολογική τους κατεύθυνση. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη απόδειξη της καθεστωτικής συναίνεσης στην αποδόμηση των ίδιων των κρατών που κληρονόμησαν, ακόμη και αν οι συγκρούσεις διεξάγονται στο όνομα της ανάκτησης του «έθνους». Προφανώς εδώ υπάρχει μία αδυσώπητη αναντιστοιχία μεταξύ του μεταποικιακού κράτους και του «έθνους» που του αναλογεί.

Βέβαια, σε μία τόσο σύνθετη και δυσεπίλυτη κρίση, οι απόπειρες αποδόμησης της Μέσης Ανατολής δε μπορούν να χρεωθούν αποκλειστικά στις επιδόσεις του ιρανορωσικού δορυφόρου (καθεστώς Μπασάρ αλ Άσαντ) και του αμερικανοϊρανικού (σιιτικές κυβερνήσεις του Ιράκ) ή του προκατόχου του (καθεστώς Σαντάμ Χουσεΐν). Αντιθέτως, υπάρχουν και άλλοι εξωγενείς παράγοντες, που αλληλεπιδρούν πεισματικά με σχήματα υπονομευτικά ως προς την έννοια του «έθνους», όπως η φυλή, η σχέση, η κοινότητα της πίστης ή η αφοσίωση σε κάποιο «εμιράτο». Ειδικά υπό το βάρος των αποσταθεροποιητικών επιπτώσεων της εξαγωγής των αραβικών εξεγέρσεων του 2011 από τη βόρειο Αφρική στη Μέση Ανατολή και του εκφυλισμού τους σε πολυμέτρες εμφύλιες συρράξεις, κάποια κράτη της περιοχής συνεχίζουν να εμπλέκονται ενεργά στην παραγωγή του χάους, διεκδικώντας διαπιστευτήρια περιφερειακής δύναμης και επιζητώντας μία μεταβολή του χάρτη των Sykes – Picot, παρά το γεγονός, ότι επίσημα εκφράζονται υπέρ της ακεραιότητας των υφιστάμενων συνόρων. Η μόνη δύναμη που καυχείται, ότι κατήργησε τα αποικιακά σύνορα των Sykes-Picot, ενώνοντας την ανατολική Συρία με το δυτικό Ιράκ και τους συμπαγείς σουνιτικούς τους πληθυσμούς ένθεν κακείθεν είναι το ISIS⁵, το οποίο δεν είναι βέβαια κράτος, άσχετα αν διατρανώνει την αξίωση του να γίνει, ενώ – τουλάχιστον σε επίπεδο επίσημων δηλώσεων – καμία αραβική, σουνιτική δύναμη δεν εγκρίνει την δράση του. Εκτός κι αν το ISIS έχει (ή είχε) αναλάβει ένα συγκεκριμένο έργο για λογαριασμό άλλων: την προετοιμασία ενός αμιγούς σουνιτικού θύλακα, που θα τέμνει κάθετα το φιλοϊρανικό μπλοκ από τη Μεσόγειο έως τη Βαγδάτη.

Αυτοί οι μικρομεγαλοϊδεατισμοί των γειτόνων συνέβαλαν ιδιαίτερα στην μετατροπή της συριακής επικράτειας και του κοινωνικού της ιστού σε εστίες πολυεπίπεδων συγκρούσεων (Άσαντ εναντίον αντιπολίτευσης, αντιπολίτευση εναντίον ISIS, αντιπολίτευση εναντίον αντιπολίτευσης, Άραβες εναντίον Κούρδων, ISIS εναντίον Κούρδων, κ.α.), οι οποίες με τη σειρά τους προσβλέπουν στην παγίωση κάποιων – εν πολλοίς ρευστών ακόμα – μελλοντικών ζωνών επιρροής, έως ότου γίνει το τελικό ξεκαθάρισμα. Ουσιαστικά ό,τι έπραττε η τότε κυρίαρχη Συρία, εμπλεκόμενη στον εμφύλιο του μικρού Λιβάνου το 1975 (τον οποίο διχοτόμησε de facto από κοινού με τον αντίπαλό της, το Ισραήλ), τώρα το εισπράττει υπό τη μορφή παρεμβάσεων από την πλευρά της Τουρκίας, του Κατάρ, της Σαουδικής Αραβίας και της Ιορδανίας⁶. Εν ολίγοις, η Συρία αποτελεί το αντικείμενο διαπραγματεύσεων ενός νέου Sykes – Picot, με τη μόνη διαφορά, ότι τώρα τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι τα ίδια τα πρώην αποικιακά δημιουργήματα και λοιπά προτεκτοράτα.

Η Τουρκία για παράδειγμα, αντιμετωπίζει τον συριακό εμφύλιο ως μια ευκαιρία αναθεώρησης της μετά Sykes – Picot θέσης της στην πρώην αυτοκρατορική της επαρχία. Η προοπτική δημιουργίας της περιβόητης ασφαλούς ζώνης στη βόρεια Συρία φέρει μία αύρα ανασύστασης της οθωμανικής αραβοτουρκικής ενότητας και εξυπηρετεί έναν διττό στόχο: την ύπαρξη ενός αναχώματος στην κουρδική Rojava και την δημιουργία τετελεσμένων εν όψει ενός μελλοντικού διακανονισμού, οποτεδήποτε και αν προκύψει, μέσω της γονιμοποίησης ενός πρώτου κυτάρρου μεταβατικής πολιτικής οργάνωσης. Αρωγός αυτής της προσπάθειας παραμένει το μακρινό Κατάρ, το οποίο παρά το μικρό του μέγεθος, από το 2012 αναβαθμίστηκε γεωπολιτικά, εισερχόμενο σε έναν δαπανηρό ανταγωνισμό με τη Σαουδική Αραβία για την πατρωνία της υπό μετάβαση Αιγύπτου και Λιβύης. Οι δύο δυνάμεις αποτελούν προνομιακούς εταίρους της εξόριστης συριακής αντιπολίτευσης και θεωρούν, ότι μπορούν να πάρουν τη ρεβάνς για την ανατροπή του ισλαμιστή Μόρσι, δεδομένης της σχετικής απομόνωσης της Σαουδικής Αραβίας στο συριακό, εξαιτίας της επικέντρωσής της στο «Βιετνάμ» της Υεμένης και της συνεχιζόμενης καχυποψίας της απέναντι στην επαναπροσέγγιση ΗΠΑ – Ιράν⁷.

Από την άλλη, συλλογικά οι αραβικές μοναρχίες ανέλαβαν την διαχείριση του συριακού ζητήματος από τη θέση των πολιτικών νικητών της Αραβικής Άνοιξης. Έχοντας αναχαιτίσει την επανάσταση προ των πυλών των οίκων τους (Μπαχρέιν 2011), οι ελέω Θεού δυναστείες χρησιμοποιούν την αποσύνθεση της Συρίας ως φόβητρο στο εσωτερικό τους

και άλλοθι για την ενίσχυση της απολυταρχίας τους. Σε περιφερειακό επίπεδο, η δυναστεία των Χασεμιτών, η οποία ανάγει την καταγωγή της στον οίκο του Προφήτη (Bani Hashem), παραδοσιακά ενδιαφερόταν να καρπωθεί ολόκληρη την κληρονομιά των Sykes – Picot, ακόμη και υπό αυστηρή βρετανική κηδεμονία⁸: ο Χουσεΐν έγινε πράγματι για κάποιο διάστημα βασιλιάς, μέχρι να του αρπάξει ο ανταγωνιστικός οίκος των Σαούντ τη Χετζάζη το 1925, ο ένας του γιος ο Φάισαλ κυβέρνησε μόλις μετά βίας τη Συρία μεταξύ 1918 – 1920, και στη συνέχεια πήρε ως αποζημίωση τον θρόνο του Ιράκ μέχρι το 1958, όταν τον ανέτρεψαν νασεριστές αξιωματικοί και μόνον ο δεύτερος γιος ο Αμπντάλα κατάφερε να διατηρηθεί στην Υπεριορδανία, το βασίλειο που δημιούργησαν και του έδωσαν ως προίκα οι Βρετανοί το 1921.

Σήμερα οι Χασεμίτες, από κοινού με τους πρώην αντιπάλους τους Σαούντ, έχουν πάρει εν μέρει εκδίκηση από τα ριζοσπαστικά, αραβικά καθεστώτα, που τότε τους αποκήρυξαν ως «αντιδραστικούς» συνεργάτες της Δύσης, ενώ και αυτοί προσπαθούν να αντιστρέψουν τα δεδομένα των Sykes – Picot προς όφελος τους. Βρισκόμενη μεταξύ των δύο σημαντικότερων αντιϊρανικών δυνάμεων, του Ισραήλ, που επιθυμεί μία ασφαλή, αραβική διευθέτηση του συριακού και της Σαουδικής Αραβίας⁹, που θεωρεί, ότι πρέπει να αποτελεί κύριο μέρος οποιουδήποτε διακανονισμού μαζί με την Τουρκία και το Κατάρ, ενώ ταυτόχρονα προβαίνει σε αντιπερισπασμούς (επαφές με Χαμάς, Ρωσία), η Ιορδανία ως όμορο κράτος επίσης δέχεται τεράστιους αριθμούς Σύρων προσφύγων και φαίνεται να διεκδικεί έναν ρόλο παρόμοιο με αυτόν της Τουρκίας. Σημαντικό ρόλο ως προς την αξίωσή της αυτή παίζει το γεγονός, ότι μπορεί να επηρεάσει τα πράγματα από την θέση του μέλους του υπό σύσταση αραβικού NATO. Επιπλέον, νομιμοποιείται να ζητά διαρκώς χρήματα και στρατιωτικό εξοπλισμό από την Δύση, λόγω της θέσης της ως νότιου αναχώματος του ISIS¹⁰.

Συνοψίζοντας, η κληρονομιά των Sykes – Picot εκατό χρόνια μετά, αποτελεί μία αναπόδραστη εμπειρία για όλα τα κράτη της περιοχής, στα οποία ούτως ή άλλως ιστορικά ανήκει. Οι ερμηνείες της βέβαια ποικίλουν, αναλόγως της θέσης του καθενός. Η αποδόμηση ενός κράτους παρουσιάζεται ως προϊόν μιας νεοαποικιοκρατικής συνωμοσίας από τις χρεοκοπημένες του ελίτ, παράλληλα όμως ερμηνεύεται και ως μία νεοηγεμονική προσδοκία ευρύτερης αναδόμησης της περιοχής, χάρη στις πρωτοβουλίες μετρίου βεληνεκούς δυνάμεων. Παραμένει άξιο απορίας το πως οι δυνάμεις αυτές θα αναλάβαν τους ίδιους ρόλους, αν δεν είχε προηγηθεί η μεσανατολική εκδοχή της Αραβικής Άνοιξης. Το μόνο σίγουρο είναι, ότι η προσπάθεια αναδόμησης της Μέσης Ανατολής από τους πρώην αποικιοκρατούμενους, χωρίς την απαραίτητη αλλαγή πολιτικής αντίληψης, είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Και αυτό διότι η αλαζονική εμμονή των σταθερών κρατών να χρησιμοποιούν τα ίδια παρωχημένα, αποσταθεροποιητικά εργαλεία εκτός του οίκου τους ήδη απελευθερώνει διαδικασίες, που υπερβαίνουν κατά πολύ τις δυνατότητες και τα μεγέθη τους. Εκτός και αν πράγματι πιστεύουν, ότι η Θεία Πρόνοια θα συνεχίσει να εγγυάται την ανοσία τους από την αμμοθύελλα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Όλοι οι σύνδεσμοι προσπελάστηκαν στις 29/8/2015

1. Για την εθνικιστική αφύπνιση των Αράβων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, Shaw, Stanford J. και Kural, Ezel, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey – Volume II: Reform, Revolution and Republic*, Cambridge University Press, 1977, σσ. 259 – 260, 304 & Tibi, Bassam, *Arab Nationalism – Between Islam and the Nation-State*, New York: St. Martin's Press, 1997, σσ. 109 – 110.
2. Williams, Ann, *Britain and France in the Middle East and North Africa*, New York: St. Martin's Press, 1968, σ. 32.
3. Kepel, Gilles, *Beyond Terror and Martyrdom: The Future of the Middle East*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 2008, σ. 35.
4. Salloum, Saad, "Iraqi christians take up arms to regain lost land", *Al-Monitor*, (19/8/2015) <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/08/iraq-nineveh-christians-armed-militias.html>
5. *The Guardian*, "Isis announces Islamic caliphate in area straddling Iraq and Syria", (30/6/2014) <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/isis-announces-islamic-caliphate-iraq-syria>
6. J. Tabler, Andrew, «Το νέο μεγάλο παιχνίδι: πώς οι περιφερειακές δυνάμεις μοιράζουν τη Συρία», *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, (14/8/2015) <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70458/andrew-j-tabler/to-neo-megalo-paixnidi?page=show>
7. Για την αναβάθμιση του τουρκικού παράγοντα, Ρούσσο, Σωτήρης, «Η νέα αμερικανική πολιτική, η Τουρκία και ο συριακός εμφύλιος», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, (13/8/2015) <http://www.efsyn.gr/arthro/i-nea-amerikaniki-politiki-i-toyrkia-kai-o-syriakos-emfylios>
8. Η ιδέα μιας Μεγάλης Συρίας αποσκοπούσε να ικανοποιήσει τους Χασεμίτες πελάτες των Βρετανών και να θέσει υπό έλεγχο το αραβικό εθνικιστικό κίνημα, παράλληλα με την έξοδο των Γάλλων από τη Μέση Ανατολή. Public Record Office. Memorandum. Secret. Resolutions of the Middle Eastern War Council on the Political Situation in the Middle East. Jun. 17, 1943. 4, CAB/66/57/47.
9. Ephraim Sneh, "Hoping to counter Iran, former Israeli defense official calls on Riyadh to add 'security annex' to Arab Peace Initiative", *Al-Monitor*, (25/8/2015) <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/08/arab-peace-initiative-security-annex-saudi-arabia.html>
10. Abu-Rish, Ziad, "Manufacturing Silence on Jordan's ISIS War, Arab Authoritarianism and the US Empire", *Jadaliyya*, (14/2/2015) http://www.jadaliyya.com/pages/index/20856/manufacturing-silence_on-jordans-isis-war-arab-aut